

СТРУКТУРУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: ПОЛІТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

PUBLIC OPINION STRUCTURING: POLITICAL APPROACHES AND TECHNOLOGIES

Світла В.В.,

аспірантка кафедри політології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Розглядається значення елементів громадської думки, способів впливу на них та оцінки результату в умовах поширення Інтернет-технологій політичного маніпулювання під час виборчих процесів та у міжвиборний період. Вивчаються обставини послаблення впливу мислячої або раціонально-критичної публіки внаслідок розвитку Інтернет-засобів маніпуляції та індивідуалізації політичної участі. Розкривається сутність співвіднесення громадської думки з функціонуванням політичних інститутів та прийняттям рішень. Встановлюються особливості громадської думки міжнародного рівня на основі процесів поширення бренду або іміджу конкретних територій. Обговорюється значення суб'єктів виразу громадської думки, які не налаштовані конструктивно, а беруть участь у процесах політичного маніпулювання. З'ясовується специфіка особливого стану громадської думки, який в офіційному дискурсі називають громадською підтримкою. Метою статті є встановлення політико-технологічних чинників структуривання громадської думки. У статті застосовуються загальнологічні (аналіз, синтез) та фахові методи політичної науки (ретроспективний та структурно-функціональний). Досліджується результативність дій щодо формування громадської думки на основі відсутності протестів та заперечення дій влади або її фактичної підтримки. Розглядається роль політичної відповідальності з боку влади та учасників політичного змагання щодо ставлення до носіїв громадської думки. Обговорюється положення про «квазіструктуру» громадської думки в ситуації утримання авторитарним режимом не своїх позицій та важелів силового контролю над ситуацією. Виявлено особливості політичного маніпулювання, які забезпечують формування упередженого ставлення до певних політичних подій, іміджу політичних лідерів та політичних суб'єктів тощо. Досліджуються значення раціонально-критичних навичок оцінки інформації громадянином в рамках опозиції до офіційного владного дискурсу.

Ключові слова: структуривання громадської думки, політичні технології, політичне маніпулювання, політичні актори, особлива думка, референтна група.

The importance of elements of public opinion, ways of influencing them and evaluating the result in the context of the spread of Internet technologies of political manipulation during the election process and in the inter-election period is considered. The circumstances of weakening the influence of the thinking or rationally critical public due to the development of Internet means of manipulation and individualization of political participation are studied. The essence of correlation of public opinion with the functioning of political institutions and decision-making is revealed. Features of public opinion of the international level on the basis of processes of distribution of a brand or image of concrete territories are established. The significance of the subjects of public opinion expression, which are not constructive, but participate in the processes of political manipulation, is discussed. The specifics of the special state of public opinion, which in official discourse is called public support, are clarified. The purpose of the article is to establish the political and technological factors of structuring public opinion. The article uses general (analysis, synthesis) and professional methods of political science (retrospective and structural-functional) methods. The effectiveness of actions to form public opinion on the basis of the absence of protests and denial of actions of the government or its actual support is studied. The role of political responsibility on the part of the authorities and participants in the political competition in relation to public opinion holders is considered. The position on the "quasi-structure" of public opinion in a situation where the authoritarian regime does not maintain its positions and levers of forceful control over the situation is discussed. Peculiarities of political manipulation are revealed, which ensure the formation of a biased attitude to certain political events, the image of political leaders and political entities, and so on. The importance of rational-critical skills of information evaluation by a citizen within the opposition to the official power discourse is studied.

Key words: structuring of public opinion, political technologies, political manipulation, political actors, special opinion, reference group.

Постановка проблеми. На сучасному етапі досить важливою проблемою для політичної науки є структура громадської думки. Наявні теоретичні уявлення перебувають між двома міждисциплінарними полюсами: з одного боку, це формальний зміст громадської думки як агрегату представництва позиції населення певної території, з іншого – це середовище маніпулювання та утвердження мети політичних акторів. В умовах поширення Інтернет-технологій політичного

маніпулювання, зокрема SMM, під час виборчих процесів досить актуальним є встановлення елементів громадської думки, способів впливу на них та оцінки результату.

Громадська думка виступає певним віртуальним об'єктом, до якого здійснюється апеляція як до істотно важливого підґрунтя демократичного вибору. Вона також втілює стани настроїв у суспільстві у певній політичній ситуації тощо. На основі апеляції до певного стану громадської

думки реалізуються політичні рішення, здійснюються потужні політичні кампанії та інституалізація нових політичних суб'єктів.

У сучасній Україні існує запит на пряму демократію, що має вираз у спробах проведення референдумів під час недавніх місцевих виборів, а також артикуляції потреби у референдумах на урядовому рівні та на рівні інституту Президента. У зв'язку з цим дослідження технології маніпулювання структурою громадської думки та формування її у бажаному напрямі виступає основою для висновків про доцільність та перспективи утвердження практик прямої демократії в нашій державі.

Аналіз публікацій. Структурування громадської думки розглядає низка вітчизняних науковців. Зокрема, Л. Калашникова вивчає соціальний генезис поняття «громадська думка» [1], В. Кулик аналізує державну політику та громадську думку щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану [4], О. Плющ розкриває значення громадської думки як індикатора процесу здійснення освітніх реформ [5], О. Стариковська здійснила соціально-філософський аналіз поняття «громадська думка» [7], А. Хом'як звертається до взаємодії інтеграційної політики та громадської думки [8]. Однак необхідним є подальший розгляд політичних підходів до структурування громадської думки в контексті політичних трансформацій.

Метою статті є встановлення політико-технологічних чинників структурування громадської думки. Завданням статті є з'ясування самоорганізаційних та маніпуляційних основ структурування громадської думки.

Основний зміст. Структура громадської думки в емпіричному вимірі базується на оцінці кількості носіїв абстрактного мислення та оцінці суспільних подій. Умовний та упереджений розподіл громадської думки на «кваліфіковану публіку» та «керований натовп» є первинним засобом структурування громадської думки. Водночас на сучасному етапі наявність мислячої або раціонально-критичної публіки істотно підживляється розвитком Інтернет-засобів маніпуляції та індивідуалізацією політичної участі. О. Кононенко обґрунтовано вважає, що «виникнення публіки уможливлено розвитком засобів масової інформації, зокрема друкованої преси. Журналіст виступає об'єднуючою ланкою між конкретним виданням та його публікою, створюючи двосторонній інтелектуальний зв'язок. На відміну від нестійкого в часі та прив'язаного до обмеженого географічного простору натовпу, публіка є більш сталою, тривалою та однорідною» [3, с. 166].

Політичні підходи до розв'язання громадського з прийняттям дій влади або політичного суб'єкта залежить від традиційних уявлень щодо психології натовпу. Масова поведінка та масова

свідомість є певними константами у сучасних суспільних та гуманітарних науках (див.: С. Фелдман [9]). Вони формують певні вихідні пункти для міркувань про належне та бажане політичне світосприйняття. О. Кононенко не хоче назвати натовп суб'єктом громадської думки, оскільки просторова близькість, емоційна залежність його учасників один від одного та від свого лідера, психологічні ефекти зараження фактично блокують можливість продукування, а тим більше обміну думками. Водночас ситуація натовпу створює сприятливі умови для нав'язування людям готових думок, оцінок, суджень, оскільки критичність сприйняття фактично відсутня. «Цим можна пояснити таку популярність масових заходів як засобу політичної та іншої агітації, оскільки основною їх метою є залучення якомога більшої кількості учасників та приєднання до ідей їх ініціаторів», стверджує дослідник [3, с. 167].

Суб'єктність носіїв громадської думки є важливим питанням в оцінці її структурних елементів. Якщо мислення є проактивним, то частина громадської думки є продуктивно налаштованою на діяльність і результат. У такому разі громадська думка може співвідноситися з функціонуванням політичних інститутів та прийняттям рішень. Однак навіть умовна пасивність і бездіяльність (тобто відсутність певної громадської позиції із важливих суспільно-політичних питань або подій) також є чинником структурування громадської думки. О. Кононенко слушно стверджує, що «публіка та аудиторія в цьому контексті є потенційними суб'єктами громадської думки, оскільки передбачають наявність спільних інтересів та можливість комунікації між їх членами, що є неодмінними умовами для вироблення громадської думки» [3, с. 167].

Теми або об'єкти громадської думки є важливими чинниками їх структурування. Наявність громадської думки міжнародного рівня ілюструє саме процес поширення бренду або іміджу конкретних територій. Коли конкретна територія або країна має виразну іміджеву стратегію, стан міжнародної громадської думки може конвертуватися у рішення щодо інвестицій або проєктів партнерської співпраці. Це вкрай актуально для сучасної України. О. Попрощий та Є. Драчов зауважують, що «імідж регіону в свідомості громадськості значною мірою формується на підставі інформації, що надходить із ЗМІ, і залежить від частоти публікацій про регіон і від тематичної структури цих публікацій» [6, с. 117].

Співвіднесення структури громадської думки та реальних політичних процесів серед іншого пов'язане з функціонуванням ключових механізмів сучасної демократії. Консолідована або стала демократія навіть у міжвиборчий період апелює до громадської думки (див.: Т. Ріссе Каппен [11]).

У зв'язку з цим «проактивна публіка» є референтною групою, якій адресовані публічні висловлювання з боку влади. Отже, можна говорити про наявність елемента «владного пулу» у структурі громадської думки. О. Попроцький та Є. Драчов наголошують на великому значенні громадського схвалення чи громадського осуду в демократичному правовому суспільстві. Воно значуще не тільки для громадянина, а передусім для представника будь-якої владної гілки, оскільки він, цей представник, перебуває на службі у суспільства, відчуває відповідальність перед ним і прагне в його очах завжди мати позитивний імідж» [6, с. 118].

Поряд із статичним виміром комунікації між громадською думкою як референтною групою доцільно говорити і про динамічні виміри її структурування. Зокрема, йдеться про тих суб'єктів виразу громадської думки, які не налаштовані конструктивно, а беруть участь у процесах політичного маніпулювання з міркувань престижу або самопрезентації. Такий елемент структури громадської думки формується на основі можливостей вільного самовираження у політичній сфері та доступності засобів комунікації. О. Попроцький та Є. Драчов вказують, що «засобами масової інформації активно користуються зацікавлені у власній вигоді певні публічні особи та групи людей, які, запускаючи інформаційні потоки з інформацією маніпуляційного характеру, впливають на стан громадської думки та забезпечують собі таким чином позитивний імідж та підтримку суспільства, вводячи його в оману. Такі дії можуть викликати не просто певні задані соціальні настрої, а й стати причиною соціальних суперечок та ворожнечі, викликати масові заворушення та безлад» [6, с. 118].

Апеляції до громадської думки є тим чинником, який визначає її фактичну присутність у суспільному просторі. У зв'язку з цим виникає особливий стан громадської думки, який в офіційному дискурсі називають громадською підтримкою. «Урахування громадської думки є вкрай важливим під час розробки та впровадження політичного рішення, адже оптимальне політичне рішення повинно ґрунтуватися на широкій громадській підтримці, що є половиною успіху в його виконанні, запорукою ефективного функціонування влади», – вважає Л. Кіоссе [2, с. 228].

Незбіг бажаного та наявного стану громадської думки (тобто відсутність громадської підтримки) викликає прагнення політичних суб'єктів «сформувати» цей бажаний стан з метою досягнення своїх політичних цілей. При цьому результативність дій щодо формування громадської думки вимірюється швидше відсутністю протестів та заперечення дій влади, ніж її фактичною підтримкою. На думку Л. Кіоссе, «політична влада

за будь-яких обставин, готуючись до прийняття певного політичного рішення, повинна опиратися на широку підтримку громадськості; якщо такої підтримки немає, слід сформувати попередню громадську думку, яка у майбутньому стала б фундаментом легітимності політичного рішення» [2, с. 229].

Формування сталої або консолідованої демократії не передбачає відмову політичних суб'єктів від деструктивних політичних практик. Проте власна політична відповідальність з боку влади та учасників політичного змагання передбачає поважне ставлення до носіїв громадської думки та діалог з ними на аргументативних та раціональних засадах. Як стверджує Л. Кіоссе, «силою є не та влада, яка, затуливши рота опонентам та залякавши населення репресіями, може зробити все, що захоче, а та, яка вміє з'єднати різні погляди і бажання людей у своїх рішеннях та, обіпершись на зацікавлені сили, домагається неухильного виконання прийнятих рішень» [2, с. 231].

Особливо наочно розбіжність у політичних підходах щодо впливу на структуру громадської думки виявляється на основі порівняння демократичних і недемократичних режимів. У першому разі структура громадської думки формується довільно, на основі внутрішніх чинників. В умовах автократій громадська думка є соціальним об'єктом маніпуляцій та тиску. Але, тим не менш, навіть за умов авторитарного політичного режиму існує апеляція до громадської думки з метою легітимації режимів. К. Хорн у своєму дослідному проекті стверджує, що «реагування на політичну ситуацію можна узагальнити за межами демократій. Хоча, звичайно, демократія – як і інші інституції – впливатиме на ступінь реагування уряду на громадську думку, що спостерігається в певному штаті в певний час. Хоча велика частина вчених спирається на припущення узагальнюючої реакції, дослідники громадської думки обмежили програму досліджень політичною реакцією виключно вивченням демократій» [10].

Що більш репресивним є авторитарний або тоталітарний режим, то більш імовірним є формування непублічного елемента громадської думки. Йдеться про дисидентські групи, опозиційні рухи тощо. На прикладі сучасної Білорусі ми можемо бачити чіткий розподіл громадської думки на офіційну та опозиційну. Як зазначає К. Хорн, «громадська думка просуває справу досліджуваної політики в «недемократіях» лише настільки, наскільки вона зібрана». Як вважає вчений, збір політично чутливих даних опитувань у недемократичних країнах (що, безперечно, є тими даними, які найбільше цікавлять вчених) є надзвичайно тонким. Нещодавні зусилля щодо збору подібних проектів з питань міжнародно-політичних відносин (PIPA), що спрямовували опитування іранської

громадської думки, знаменують вітальний зсув щодо збору інформації цього типу в деяких найбільш репресивних умовах світу» [10, с. 190].

Загалом недемократичний контекст функціонування громадської думки може забарвлювати її багатьма суміжними конотаціями. Зокрема, йдеться про релігійну громадську думку, думку соціальних спільнот (верств), позицій окремих етнічних груп або меншин, трансляцію позицій авторитетних осіб тощо. Така «квазіструктура» громадської думки є дієвою до того моменту, коли авторитарний режим не втрачає своїх позицій та важелів силового контролю над ситуацією.

Висновки. Таким чином, структурування громадської думки політичними засобами на основі сучасних досліджень можна визначити як процес появи окремих тематичних груп у структурі політичного світосприйняття на рівні сталої спільноти. Нормативне тлумачення громадської думки сьогодні потребує розширення в тому сенсі, що вона має включати якнайповніший перелік позицій та думок основних соціальних груп та навіть окремих громадян.

Наразі наявною є тенденція до атомізації структури громадської думки. Причиною цього процесу є доступ індивідів до виразу політичної позиції

в мережі Інтернет, а також поведінка політичних акторів, спрямована на сегментування та подрібнення електоральних груп в умовах виборчих та інших політичних кампаній.

Маркетингова стратегія політичного маніпулювання забезпечує формування упередженого ставлення до певних політичних подій, іміджу політичних лідерів та політичних суб'єктів тощо. За таких умов однаковість позиції громадян з певних питань перебуває під великим сумнівом.

Основними структурними елементами громадської думки на сучасному етапі є маніпульоване та/або підпорядковане й самоорганізоване або самодостатнє середовище політичної самопрезентації. До першої належать групи громадян, повністю залежні від зовнішнього навіювання, які становлять основу громадської думки. До другої групи належить меншість, яка володіє раціонально-критичними навичками оцінки інформації або перебуває в опозиції до офіційного владного дискурсу. Напрямом подальшої розробки теми, порушеної в цій статті, є встановлення взаємозв'язку між процесами структурування громадської думки та інститутами громадянського суспільства і рівнем їх функціональності в Україні та за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калашникова Л.В. Соціальний генезис поняття «громадська думка». *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 25. С. 401–406.
2. Кюссе Л.М. Громадська думка як складова легітимної політичної влади. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 227–233.
3. Кононенко О.В. Громадська думка, як суспільний феномен. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 165–169.
4. Кулик В. Державна політика та громадська думка щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 5-6. С. 200–212.
5. Плющ О.М. Громадська думка як індикатор процесу здійснення освітніх реформ. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2017. Вип. 39. С. 188–201.
6. Попроцький О., Драчов Є. Громадська думка як складова іміджу держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 116–119.
7. Стариковська О.О. Соціально-філософський аналіз поняття «громадська думка». *Культурологічний вісник*. 2016. Вип. 36(2). С. 148–157.
8. Хом'як А. Інтеграція мігрантів у європейські суспільства: інтеграційна політика та громадська думка. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3. С. 139–146.
9. Feldman S. (1988) Structure and Consistency in Public Opinion: the Role of Core Beliefs and Values. *American Journal of Political Science* Vol. 32, No. 2. Pp. 416–440.
10. Horne C. D. The Structure And Significance Of Public Opinion In Non-Democratic Contexts. 2010. URL: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/horne_cale_d_201005_phd.pdf.
11. Risse-Kappen T. Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies Author(s): Source: *World Politics*, (1991) Vol. 43, No. 4. P. 479–512.